
TAURLAR'DAN OSMANLILARA'A KIRIM'IN SİYASİ TARİHİ
POLITICAL HISTORY OF CRIMEA FROM TAURS TO OTTOMAN

Cihan YALVAR¹

ÖZET

Karadeniz coğrafyasının stratejik mevkilerinden biri olan Kırım toprakları tarihin ilk çağından günümüze kadar önemini korumuştur. Bu topraklar farklı zaman ile farklı kavim ve devletlerin hakimiyeti altına girmiştir. Bu makalede Osmanlı Devleti'nin egemenliğine girene kadar geçen süreçte Kırım'ın siyasi tarihi ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Kırım, Kıpçak, Altınorda, Osmanlı, Taur, İskit.*

ABSTRACT

Crimean territory which is one of the most strategic locations in the Black Sea region has maintained its significance since the beginning of history. This land has been ruled by various tribes and states in different times. In this article, the political history of Crimea until Ottoman rule is explained.

Keywords: *Crimea, Kıpçak, Golden Horde, Ottoman, Taur, Scythian.*

¹Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı.

Karadeniz coğrafyasının stratejik mevkilerinden olan Kırım yarımadasının bilinen en eski sakinlerinin Taurlar olduğu öne sürülür.² Yunan tarihçisi ve coğrafyacısı olan Strabon'a göre Taurlar bir İskit kabilesidir. 1700'lü yıllarda Rus Çarlığı tarafından Kırım topraklarına verilen isim Tavrida- Taurica'dır. Bu ismin Kırım'a ilk yerleşen toplum olan Taurlar ile olan bağlantısı ilgi çekicidir. Taurlardan sonra ise bölgeye İdil Nehri'nden Karadeniz'in Kuzeyi'ne kadar uzanan coğrafyada hüküm süren bir bozkır topluluğu Kimmerlerin geldiği bilinmektedir.³ Dünya tarihinde ticarete etkili olan Yunanlılar'da Kırım topraklarında hakimiyet kurmuşlardır. Karadeniz bölgesindeki ticaretin merkezi olan Kırım'da ilk Yunan kolonileri milattan önce VI. yüzyılda kurulmuştur. Fakat bu Yunan kolonileri sadece Kırım'ın sahil bölgelerinde hakim olmuştur. Kırım'ın iç bölgelerinde egemenlik tesis edememişlerdir.⁴ Kaynaklara göre iç bölgelerde yaşayan Taur veya Taur-İskit denilen halkın direnişi ile karşılaşmıştır. IV. yüzyıldaki Got saldırıları ardından Hunların Kuzey Avrupa'ya inişleri sırasında Kırım ve Azak sahillerine Sarmatlar'a bağlı Alan grupları yerleşmişti. Bunlar Got bakiyeleriyle beraber XIII. yüzyıla kadar Kırım'ın yaylalık kesimlerinde yaşamışlardır.⁵ Alan isimli topluluk bugün Kuzey Kafkasya'da yaşamakta olan Osetler ile ilişkilendirilmektedir. Fakat Kuzey Kafkasya'da Türklüğün yegane temsilcilerinden biri olan Karaçay- Balkar topluluğu dillerinde kendilerine Alan diye hitap etmektedirler. Bir Türk topluluğu olan Karaçay- Balkarlıların kendilerine Alan şeklinde hitap etmeleri Alanlar ile ilgili soru işaretlerini ortaya koymaktadır.

Hun egemenliğinin ortadan kalkmasından sonra Kuban, Azak ve Don nehri ağızlarında çeşitli Türk kavimleri yerleşmeye başladı. Bunların içinde ticaret açısından Kırım'ı geliştiren topluluk olan Bulgarlar da vardır.⁶ Bilindiği üzere Bulgarlar bu bölgenin ticari imtiyazını olumlu bir şekilde kullanarak kısa zamanda zenginleşmişlerdir. Şu anda Kazan'da yaşamakta bulunan Kazan Tatarları İtil Bulgarlarının torunlarıdır. Sahildeki koloniler ise Bizans'ın hakimiyeti altındaydı. VII. yüzyıla doğru Kırım'ın iç bölgeleri Karadeniz'in kuzeyi için önemli bir yere sahip olan Hazar Türkleri'nin idaresi altına girmeye başladı. Bu esnada Gotlar ise dağlık alanlara sıkıştırılmış, kendi şehirlerinde muhtar bir idare kurmuş durumdaydılar. Hazarlar yavaş yavaş Gotları'nın bu yapılarını bozup kendi idarelerini kurdular. Sahildeki Hersones'i alıp VIII. yüzyılda Kırım'ı bütünüyle kontrol altına aldılar. Hazarların yıkılışının ardından yirmi dört oğuz boyundan birisi olarak sayılan Peçenekler Kırım'a kadar olan bozkır alanına yerleştiler. Suğdak başta olmak üzere Kırım'ın doğu sahilleri Kıpçakların elindeydi.⁷ Oğuz Türkleri'nin ardından en fazla nüfusu olan Türk topluluğu Kıpçaklardır. Türk toplulukları arasında katalizör boy olarak anılan Kıpçaklar; Rusya, Ukrayna, Macaristan, Gürcistan, Kuzey Kafkasya, Kırım, Mısır, Romanya ve Bizans topraklarında görülmüşlerdir. En ihtişamlı zamanlarında Dinyester ile İrtiş ırmakları arasındaki büyük coğrafyaya adını veren bu Türk topluluğu bilhassa Kırım topraklarında önemli bir etki bırakmıştır. Kırım aristokrasisinde Karaçi Beylerinden birisi de Kıpçak'tır. Günümüzde Kırım'da konuşulan Türkçe'de Kıpçak lehçesinin kuzey koluna aittir.

Kırım'ın XII. Yüzyılda Anadolu ile iktisadi bağları güçlendi. Kırım'da bir liman şehri olan Suğdak, Kıpçakların her türlü ihtiyaçlarını temin ettikleri önemli bir merkezdi. Anadolu, Suriye ve Musullu Müslüman tüccarlar pamuklular, ipekliler ve baharattan oluşan yükleri ile Sivas'ta buluşarak Sinop'tan gemilere binip Kırım sahilindeki Suğdak'ta karaya çıkıyorlardı.

**Yeditepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Tarih Bölümü, Yüksek Lisans Öğrencisi

²"Kırım", DİA , C.XXV , İstanbul 1988, s .448.

³DİA, a.g.m. , s.448

⁴DİA, a.g.m. , s.448

⁵DİA, a.g.m. , s.448.

⁶DİA, a.g.m. , s.448.

⁷DİA, a.g.m. , s.448.

Burada Kıpçaklara mal satıyorlar, karşılığında kürk, sincap derisi, cariyeye ve esir alıyorlardı⁸. Bunun yanında Kıpçaklar Kırım topraklarından köle ticareti de yapmaktaydılar. Suğdak'tan yola çıkan köleler Mısır'a kadar gitmekteydiler. Hatta ünlü Memlük komutanı Baybars Kırım'dan Mısır'a gitmiştir. 13. Yüzyılda başlayan Moğol İstilasası sonrasında Moğollar 1223 yılında Suğdak'ı ele geçirince şehre ve tüccarlara da zarar vermişlerdir⁹.

1200-1204 yılları arasında düzenlenen Dördüncü Haçlı Seferi'nin asıl amacı kutsal bir şehir olarak kabul edilen Kudüs'ü ele geçirmektir. Haçlılar Kudüs planına sadık kalmayarak İstanbul'u işgal edince İstanbul'da bulunan hanedan üyeleri Karadeniz bölgesine sığınmışlardı. Moğolların bölgeden ayrılmasından sonra bu önemli ticaret limanına yerleşmek isteyen Trabzon Rum İmparatorluğu'nun faaliyetleri yüzünden bu topraklarda kargaşa uzun süre devam etti.¹⁰ Trabzon Rum İmparatorluğu Kırım ticaretini kontrol etmek için Ceneviz ve Venedikli İtalyan tüccarlar ile sahada ticari faaliyetleri yürütmeye çalışmışlardır. Türk Tarihi'nin büyük şahsiyetlerinden birisi olan Kutalmışoğlu Süleyman Şah tarafından 1075 yılında kurulan Türkiye (Anadolu) Selçukluları I. Alaeddin Keykubad döneminde en parlak çağını yaşamıştır. Moğollar ve ardından Trabzon Rum İmparatorluğu'nun Kırım'daki faaliyetleri bu dönemlerde Anadolu ile Kırım'ın bağlantısı kopma noktasına gelmiştir. Bunun üzerine Türkiye Selçukluları 1225 yılı civarında Suğdak bölgesinde sükuneti sağlamak için oraya bir sefer yapmaya karar verdiler¹¹.

Böylece Hüsameddin Çoban komutasındaki Türkiye Selçukluları ticaret açısından önemli bir şehir olan Suğdak'ı fethetmişlerdir. Bu arada Taman'da Ruslar'dan alınmıştı. Böylece Kırım'ın Anadolu ile irtibatı daha sıkı hale gelmiştir¹². Bunun yanında Türkiye Selçukluları'nın Trabzon kuşatması da Karadeniz ticaretinde ne kadar ısrarcı olduklarını göstermektedir.

Görüldüğü gibi Kırım her dönemde bir Türk yurdu olmuştur. Kırım'a gelen kavimler içinde Türk kavimlerinin fazlalığı görülmektedir.

1223 yılındaki Kalka zaferi ile Deşt-i Kıpçak'a hakim olmaya çalışan Cengiz Han'ın Moğollarına karşı direnen Kıpçaklar'ın, Bulgarlar'ın, Başkırt ve Aslar (Alanlar)'ın 1239 yılında Cuci oğlu Batu Han tarafından dağıtılmasının ardından Kırım'da Türk- Moğol Altın Orda hakimiyeti devri başladı. Günümüz Avrupa Rusyası, Karadeniz'in Kuzeyi, Gürcistan, Ukrayna ve Kazakistan'ın Avrupa kısmında bulunan topraklarına hakim olan Altınorda Devleti Kırım sahilindeki bazı şehirler dahil olmamak üzere Kırım'ı topraklarına dahil etmiştir. 1261 yılındaki Nif Antlaşması ile Bizans'tan ticari imtiyaz alan Cenevizliler, Kuzey Anadolu sahilleri yanında Kırım'da da koloniler kurdular. Kefe, Balıklava, Suğdak ana ticaret üsleri haline geldi. Cenevizliler Altınorda hükümdarı Mengü Timur döneminde(1266-1280) Kefe'ye yerleştiler. Zamanla burası Ceneviz koloni merkezi oldu ve Cenevizlilerin eline geçti. Suğdak 1365 yılında Ceneviz kontrolüne girmişti. 1380 yılında Cenevizliler ile Altın Orda arasında yapılan anlaşmada Balıklava'dan Suğdak'a kadar olan yerlerin Cenevizlilere bağlı sayılması kabul edilmişti.¹³

Altınorda Hükümdarı Toktamış Han ile mücadeleye girerek bu devleti parçalayan Timur 1395 yılında Azak'ı tahrip etti. Kefe'yi de ele geçirerek Ceneviz kolonilerine ağır bir darbe vurdu. Fakat bu durum kalıcı olmadı. Gedik Ahmet Paşa komutasındaki Osmanlı donanmasının Kefe seferine kadar Cenevizliler Kırım'daki kolonilerini elinde tuttular. Bu arada Altınorda'nın parçalanmasından sonraki iç çekişmeler Kırım'da etkili olmuş, karışıklıklar Kırım Hanlığı'nın kuruluşuna kadar devam etmiştir.¹⁴

⁸DİA, a.g.m. , s.448.

⁹Emine Uyumaz , Sultan I. Alaeddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasi Tarihi (1220-1237) , Türk Tarih Kurumu Basımevi , 2003 Ankara , s. 34.

¹⁰Uyumaz , a.g.e , s. 34.

¹¹Uyumaz , a.g.e , s. 34.

¹²DİA, a.g.m. , s.448.

¹³DİA, a.g.m. , s.448.

¹⁴DİA, a.g.m. , s.449.

Altınorda Devleti'nin parçalanmasından sonra bölgede Kırım, Kazan, Sibir, Kasım, Astrahan (Hacitarhan,Ejderhan) hanlıkları teşekkül etmiştir. Bunların içinden Kırım ve Kazan hanlıkları daha önemlidir.¹⁵

Altınorda Devleti'nin parçalanmasından sonra bölgede kurulan devletler ve hanlıklar Altınorda'nın mirasını toplamaya çalışmışlardır. Bu mücadeleyi ilk olarak 1552 yılında Kazan Hanlığı kaybederek Rus topraklarına dahil olmuştur. Ardından Osmanlı tarafından da önemi ortada olan Astrahan Hanlığı'nda 1556 yılında kaybedilmiştir. Altınorda Devleti'nin parçalanmasının ardından ortaya çıkan bir diğer hanlık olan Sibir Hanlığı'nda 1598 yılında Rus topraklarına katılmıştır. Sibir Hanlığı'nın Rus Çarlığı tarafından fethi ile Rus kuvvetleri Büyük Okyanus'a ulaşmışlardır. Özbek Hanlığı olarak da bilinen Şeybani hanedanlığı Sibir Hanlığı'nın devamı niteliğini taşımaktadır. Adını kurucusundan alan Kasım Hanlığı ise etkili olamayarak 1681 yılında mücadeleyi kaybetmiştir. Altınordadan kalan miras için en uzun mücadeleyi gösteren Kırım Hanlığı'dır. Kurulduğu yıl olan 1441'den 1783 yılına kadar mücadele eden hanlık yanlış politikaların ve siyasi çekişmelerin kurbanı olarak 1783 yılında Rus Çarlığı tarafından ilhak edilmiştir.

Kırım Hanlığı'nın gerçek kurucusu Ali-i Cengiz soyundan gelen Hacı Giray adını taşıyan en eski para 845 (1441-42) tarihini taşır. XV. yüzyıl başlarında Altın Orda Devleti içinde şiddetlenen iç rekabet ve savaşlar sebebiyle birçok kabile Orta Asya'ya yahut batıya Kırım'a ve Karadeniz'in kuzeyindeki steplere kaçmaktaydı. Belli başlı kabile beyleri, bu arada Şirin beyi gelip Hacı Giray'a iltihak etti. Kırım'da belli başlı kabileler vardı. Bu kabileler Kırım aristokrasisinin başlarıydı ve bunlar Kırım içinde fazlaca bir nüfusa sahipti. Bu kabilelere Karaçi Beyleri denilmekteydi. Bu beyler Şirin, Argın, Barın ve Kıpçak kabilelerinden oluşmaktaydılar. Hacı Giray Han Altın Orda Hanına karşı Moskova Knezliği ile dostluk tesis ederek durumunu kuvvetlendir.¹⁶ Hacı Giray Han'ın yapmış olduğu bu ittifak Kırım Hanlığı'nın sağlam temellere oturtulmasını açıklamaktadır. Hacı Giray Han kuruluş safhasında nüfus ve asker durumunu çok iyi tahlil etmiş ve faaliyetlerini bu planda gerçekleştirmiştir.

Fatih Sultan Mehmed tarafından İstanbul'un fethi üzerine Boğazlara ve Karadeniz'e hakim olan Osmanlılar ile Kırım Hanlığı irtibat kurup Cenevizlilere karşı ittifak yaptı.1454 senesi yazında Osmanlı-Kırım birleşik kuvvetleri ilk defa olarak Kefe'yi kuşattılar. Kefe Cenevizlileri Osmanlı sultanına ve Kırım hanına yıllık vergi vermeye razı oldular.¹⁷ Bu sefer ile Osmanlı Devleti ve Kırım Hanlığı arasında ilk münasebetleri başlatmış oldu. Askeri münasebet ile başlayan bu yakınlaşma ilerleyen yıllarda Osmanlı Devleti ve Kırım Hanlığı'nı birleştirmiştir.

Altın Orda Devleti'nde olduğu gibi Kırım Hanlığı'nda büyük zaafı irsi kabile beylerinin devletin gerçek hakimi ve sahibi olmalarıdır. Kabile reisleri yahut han ailesi içindeki rekabetler, bu kabilelerin birbirlerine karşı gruplar oluşturarak kolayca bir iç savaşa sürüklenmesine yol açmaktaydı. Hacı Giray Han'ın ölümünün(871/1466)ardından oğulları arasında taht kavgaları başladı. Bu mücadelede yenilenler ya Kefe'ye ya da yarımada dışındaki steplere kaçarak mücadeleleri sürdürüyorlardı.¹⁸ Kefe Cenevizlileri ise durumlarını kuvvetlendirebilmek için bu mücadeleleri körüklemekteydi. Esas taht çekişmesi Nur Devlet ile Mengli Giray arasında idi. Bu mücadelede Mengli Giray mağlup olup Kefe Cenevizlilerine sığındı. Orada Kefe "tudun" u olan Şirin kabilesi beyinin ve Cenevizlilerin yardımlarıyla 1468 senesinde tahtı tekrar ele geçirdi.25 Ekim 1469 senesinde Mengli Giray, Fatih Sultan Mehmed'e karındaşım hitabıyla yazdığı mektupta Yakup Bey'in donanma ile gelip Kırım sahillerinde iki şehri yakıp yağma etmesinden şikayet etti.1475 yılına doğru Kefe tudunu ve Şirin Beyi Eminek, Osmanlılar' la anlaştığı ithamı altında Cenevizlilerin ısrarı ile mevkisinden uzaklaştırıldığı zaman beyleri ve kabileleri etrafında toplayarak ayaklandı. Mengli Giray'ı kaçmaya mecbur etti. Mengli Giray Cenevizlilere sığındıysa da onlar Nur Devlet ile anlaşarak kendisini hapsedtiler.¹⁹

¹⁵Akdes Nimet Kurat , IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri , Murat Kitabevi Yayınları , Ankara 1992 , s. 34.

¹⁶Halil İnalçık, "Kırım Hanlığı", DİA, C.XXV, s.450.

¹⁷Halil İnalçık, "Yeni Vesikalara göre Kırım Hanlığının Osmanlı Tabiliğine Girmesi ve Ahidname Meselesi ", Belleten , S.30 , s.195-196.

¹⁸İnalçık, DİA, a.g.m. , s.451.

¹⁹İnalçık, DİA, a.g.m. , s.451.

Fatih Sultan Mehmed bu siyasi gelişmeler sonucunda, 1453 yılından beri bilinçli bir çaba ile adım adım yaklaşmakta olduğu Karadeniz'i bir Türk gölü yapma hedefinin son hamlelerini yapma zamanının geldiğini düşünerek, 1475 yılının sonbaharına doğru Gedik Ahmet Paşa'ya Kefe'nin fethi için gereken hazırlıklarını yapma emri verdi. Sefer için ordu, donanma, ve silahla ilgili hazırlıklarını tamamlayan Gedik Ahmet Paşa, top gemisi, mavuna, kadirga, kalyata ve at gemisinden oluşan tahminen yüz parçalık donanma, yeniçeri ve azebelerden ibaret ordusu ile Kefe'ye hareket etti. Görkemli bir törenle uğurlanan Gedik Ahmet Paşa, tahminen 1 Haziran 1475 yılında Kefe sahillerine ulaştı. Türk fetih geleneğinin ve İslam cihad anlayışının gereği olarak, önce şehrin teslimini teklif eden Gedik Ahmet Paşa, red cevabını alınca, kara ve denizden kuşatmaya başladı. Şiddetli top atışlarıyla başlayan kuşatma üç veya dört gün sürdü. Nihayet üç dört günlük kuşatma sonrasında şiddetli top saldırılarına dayanamayan Kefe halkı Tekfur'a baskı yaparak beşinci günde şehrin kapılarını açtılar.²⁰

Böylece önemli bir liman şehri olan Kefe Osmanlı hakimiyetine girerek Osmanlı Devleti tarafından burada bir sancak tesis edilmiştir. Gedik Ahmet Paşa tarafından hapisten çıkarılan Mengli Giray, Ceneviz dostu olan Nur Devlet'in elinden tahtı almayı başardı ve Ahmet Paşa ile bir anlaşma yaparak Osmanlı sultanının tabiliğini kabul ederek Kırım hanı olmuştur.²¹

²⁰Yücel Öztürk , *Osmanlı Hakimiyetinde Kefe 1475-1600* , T.C. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi , Ankara 2000 , s. 26-27.

²¹İnalçık, *DİA*, a.g.m. , s.451.

KAYNAKÇA

DİA, "Kırım", C. XXV, İstanbul 1961, s. 448.

İnalcık, Halil, "Kırım Hanlığı", DİA, C. XXV, s. 450.

_____, "Yeni Vesikalara Göre Kırım Hanlığı'nın Osmanlı Tabiliğine Girmesi ve Ahidname Meselesi, Bellekten, S.30, s.195-196.

Kurat, Akdes Nimet, IV- XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri, Murat Kitabevi Yayınları, Ankara 1992.

Öztürk, Yücel, Osmanlı Hakimiyyetinde Kefe 1475-1600, T.C. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, Ankara 2000.

Uyumaz, Emine, Sultan I. Alaeddin Keykubad Devri Türkiye Selçukluları Devleti Siyasi Tarihi (1220-1237), TTK Basımevi, Ankara 2003.